

УДК 316.334.2(1-61.1ЄС)(477)

В. Пасічник

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА СТРАТЕГІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Досліджено соціально-економічні аспекти європейської інтеграції. Проаналізовано проблеми формування стратегії європейської інтеграції України в умовах постіндустріальної епохи. Визначено недоліки “стратегії модернізації навздогін”. Обґрунтовано необхідність формування стратегії європейської інтеграції України на основі стратегії випереджувального розвитку, що має ґрунтуватися на українській національній ідеї.

Ключові слова: соціальний і економічний розвиток, європейська інтеграція, стратегія України, українська національна ідея.

Інтеграція України в євроатлантичні структури та членство в Європейському Союзі (далі – ЄС) є стратегічним пріоритетом та метою сучасної політики Української держави. Особливої ваги набуває формування оптимальної та адекватної стратегії європейської інтеграції України. Передусім йдеться про соціально-економічні аспекти сучасної державної політики України в контексті європейської інтеграції з метою її адаптації до умов жорсткої економічної конкуренції, глобального поділу праці та кооперації виробництва.

Соціально-економічні аспекти європейської інтеграції України достатньо повно висвітлені в Угоді про партнерство і співробітництво між Україною та Європейським Союзом (УПС) від 16 червня 1994 р., у Спільній стратегії Європейського Союзу щодо України, прийнятій Європейською Радою після набуття чинності УПС 1 березня 1998 р., Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 1998 року, Указі Президента України “Про затвердження Стратегії Інтеграції України до Європейського Союзу (Із змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 587/2000 від 12.04.2000)” та в Посланні Президента України до Верховної Ради України: “Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002 – 2011 роки” тощо. Однак недолік цих документів полягав у тому, що в їх основу було покладено “стратегія модернізації навздогін” або ігнорувалось українську національну ідею. Успіх стратегії європейської інтеграції України, на нашу думку, можливий лише за умови реалізації “стратегії випереджувального розвитку” в якій українська національна ідея виступатиме необхідною фундаментальною основою.

Отож, метою запропонованої роботи є дослідження соціально-економічних аспектів європейської інтеграції України та обґрунтування “стратегії випереджувального розвитку”, реалізація якої буде важливою передумовою поширення євроінтеграційних процесів далі на Схід та входження України до Європейського Союзу.

Успіх реалізації стратегії європейської інтеграції України залежить від врахування об’єктивних чинників, і передусім соціально-економічних аспектів. Ідеалізація Європейського Союзу та завищені очікування від форсованої інтеграції в ЄС можуть призвести до невдач в її реалізації. В результаті Україна почне

інтенсивніше інтегруватись не в європейські та євроантлантичні, а в євразійські структури. Зокрема, в українському суспільстві очікують, що після набуття Україною членства в ЄС автоматично відбудеться підвищення життєвого рівня народу до стандартів життя країн-членів Європейського Союзу. Однак приєднання до ЄС на початку може супроводжуватися не підвищенням, а деяким зниженням життєвого рівня населення. Щодо України, то політика “модернізації наздогін”, яку рекомендував Захід як основу для інтеграції України в європейські структури, від початку не передбачала необхідної соціальної спрямованості. Навпаки, вона призвела до демонтажу звичних соціальних гарантій (навіть тих, які були запозичені згодом західними країнами), що зумовило значні соціальні втрати, різке майнове розшарування та поширення бідності в країні.

Від набуття членства в ЄС очікують модернізації української економіки, підвищення її конкурентноздатності. Однак треба враховувати також і ту обставину, що в постіндустріальну епоху Україна може зіткнутись із егоїзмом великих держав, які намагатимуться “глобалізувати” світ відповідно до своїх національних інтересів, прагнучи закріпити вигідний для себе розподіл праці, відводячи для України другорядні ролі. Наприклад, США використовує “стратегію модернізації навздогін” для формування однополюсного світу, монополізувавши у своїх руках ринок високих технологій. За таких умов “стратегія модернізації навздогін” є засобом закріплення за Україною такого розподілу праці, коли її економіка, у кращому разі, спеціалізуватиметься переважно на застосуванні інновацій, які розробляються і впроваджуються постіндустріальним центром. Так, наприклад, незважаючи на задеклароване стратегічне партнерство, США у свій час поставили Українській державі вимогу щодо ліквідації усіх її заводів з виробництва компакт-дисків, які ніби виробляють піратську продукцію. З піратством треба боротися, однак не за рахунок ліквідації стратегічно важливої в епоху інформаційних технологій галузі виробництва. Також з України періодично Заходом “вимиваються” обдаровані вчені, висококваліфіковані спеціалісти, що є важливою складовою відповідної політики. Реалізація запропонованої Заходом “стратегії модернізації навздогін”, натомість, не сприяє розвитку продуктивних сил України в постіндустріальну епоху. За інформацією Київського міжнародного інституту соціології, на Заході за останнє десятиліття спостережено рух від індустріально-інформаційної стадії, на якій найбільша частина суспільної праці витрачалась на виробництво і зберігання речовин та енергетичних способів існування, до інформаційно-індустріальної стадії еволюції, де на перший план виходять виробництво інформації та інформаційні послуги; а в Україні відбуваються регресивні процеси – десять років тому вона знаходилась на індустріально-аграрній стадії розвитку, а за десять років перебудови і реформ стався відступ до аграрно-індустріальної стадії [1].

Відповідальність за такий стан речей лежить передусім на панівній еліті в Україні, яка є при владі. Однак треба також визнати, що “стратегія модернізації навздогін” ігнорувала той факт, що напередодні проведення реформ Україна була вже відносно розвинутим індустріальним суспільством, а ця стратегія розроблялась для країн, які приступали до модернізації своїх суспільних систем з метою побудови індустріального суспільства. “Помилковість прийнятої на старті реформ моделі ринкової трансформації полягала (як це нині стає очевидним) в оцінці України як держави нерозвиненої не лише за економічної, а й науково-технічної і технологічної точок зору... У кінцевому підсумку економічна динаміка не набула сучасної постіндустріальної спрямованості, що мало стати стрижнем трансформаційного

процесу. Ми фактично почали рухатись у зворотному напрямі – демонтажу відповідного потенціалу розвитку, до запровадження стандартів країн, що нині спеціалізуються на обслуговуванні потреб постіндустріального центру” [2]. Результати стратегії “модернізації навздогін”, яка здійснювалась у фарватері російської політики, стали катастрофічними для українського суспільства. Україна втратила 75 % свого економічного потенціалу, майже вдвічі більше, ніж за роки другої світової війни – 40 %, і це при тому, що вона тоді перебувала під іноземною окупацією [3].

Стратегія “модернізації навздогін” як основа стратегії європейської інтеграції України загалом є безперспективною для України. “Якщо навіть припустити, що темпи зростання ВВП в Україні досягнуть фантастичної цифри у 20 % на рік, – зазначає Є. Марчук, – то, щоб наздогнати Польщу, знадобиться щонайменше 20 років. Не кажучи вже про Німеччину, Францію, Велику Британію та інші розвинуті країни Європи. При тому, що їхні економіки, природно, не стоятимуть на місці” [4]. Проведення таких реформ вже сьогодні супроводжується постійним зменшенням частки високотехнологічної продукції в структурі ВВП. Іноземна фінансова допомога, що надається на їх проведення, лише збільшує зовнішній борг і підриває в перспективі економічний суверенітет держави. А відновлення основних фондів навіть у критичних галузях народного господарства потребує десятків мільярдів доларів інвестицій. Тому єдиною альтернативою безнадійному відставанню України є формування власної стратегії, яка б забезпечила випереджувальний розвиток суспільства насамперед в духовній, соціальній, науково-технологічній економічній і політичній сферах. Реалізація такої стратегії відповідає сучасним тенденціям в світі, оскільки сьогодні “в геополітичних стратегіях країн-лідерів з метою підтримання і нарощування відриву від інших країн, вирішальну роль починає відігравати наукове і технологічне домінування, яке забезпечується цілеспрямованою державною політикою” [5].

Така політика України зумовлена також тією необхідністю, що Європейський Союз ще не розглядає Україну в якості повноправного члена ЄС навіть у віддаленій перспективі. Європейський Союз відводить Україні роль “доброго сусіда”, виступаючи за посилення і поглиблення співпраці з Українською державою. Така політика зумовлена: безпрецедентним для ЄС розширенням країн Центральної та Південно-Східної Європи, які повинні ще пройти тривалий період адаптації до нових умов; а також необхідністю Європейським Союзом “переварити” ці країни. Наприклад, запровадження єдиної європейської валюти та входження нових членів Центральної та Південно-Східної Європи, що перебувають на нижчому рівні розвитку від інших членів ЄС, вже на сьогодні супроводжуються певним зниженням рівня життя населення таких провідних країн Європи, як Німеччина, Італія та інші, що може викликати в них незадоволення щодо подальшого розвитку процесів європейської інтеграції. Нині в Європі спостерігається посилення євроскептицизму, що знайшло своє вираження в провалі процесу ратифікації Конституції Європейського Союзу. Тому необхідно розуміти консерватизм західноєвропейців, які побоюються, що входження України до Європейського Союзу можуть становити загрозу для подальших процесів європейської інтеграції, оскільки Україна за своєю територією стала б відразу найбільшою країною Європейського Союзу з майже 50-ти мільйонним населенням. Окрім того, для ЄС виникає ризик потенційного погіршення її відносин з Росією, що загалом негативно ставиться до входження України до Європейського Союзу. Не потрібно недооцінювати значення Росії для

Європейського Союзу як альтернативного джерела постачання енергоносіїв з арабських країн, що є важливим чинником забезпечення енергетичної безпеки країн-членів ЄС. Звідси випливає більш ніж стримана позиція Європейського Союзу щодо євроінтеграційних прагнень України.

Помилковість орієнтації на “стратегію модернізації навздогін” полягає також у тому, що вона ігнорує кризу існуючої матеріалістичної цивілізації, сучасного індустріального суспільства, перехід його на постіндустріальну стадію розвитку, необхідність побудови інформаційної (або духовної) цивілізації. Криза матеріалістичної цивілізації зумовила подальший розвиток продуктивних сил, розгортання науково-технічної та інформаційної революції. Оскільки комуністична суспільна модель, що була притаманна Радянському Союзу, не змогла пристосуватися до нових історичних умов, то пострадянські й посткомуністичні країни за основу свого розвитку взяли “стратегію модернізації навздогін”, використання якої передбачало побудову існуючої на Заході суспільної моделі, перенесення її на ґрунт нових незалежних держав. Однак за такого ігнорування той факт, що науково-технічна революція та подальший розвиток продуктивних сил, що нею був зумовлений, підірвав основи не лише комуністичної суспільної моделі, а також і сучасної Західної суспільної моделі. В результаті Україна, здійснюючи “стратегію модернізації навздогін”, пережила значне падіння виробництва, руйнування її продуктивних сил та соціальної сфери, падіння духовності й моральної деградації народу. Однак після значних зусиль, коли на початку ХХІ ст. намітився вихід із економічної кризи й спостерігалось навіть певне економічне зростання, українське суспільство пережило новий шок, зумовлений тепер кризою, яка охопила США та інші провідні країни Заходу. Ця криза є не циклічною, а системною, що руйнує підвалини Західної суспільної моделі та сучасної матеріалістичної цивілізації загалом.

У таких умовах Україна, щоб зберегти незалежність і власну державність, повинна запропонувати власну стратегію європейської інтеграції в контексті її подальшого розширення на Схід та подолання існуючої системної кризи, яка має базуватися на “стратегії випереджувального розвитку”, що ґрунтуватиметься на українській національній ідеї. Адже ж, відповідно до української національної ідеї, роль України полягатиме в подоланні цивілізаційного розколу між Заходом і Сходом Європи і витворенні єдиної Європи від Атлантики до Уралу як завершення процесів реалізації європейського проекту, про необхідність якого наголошував Шарль де Голь. Отож, в основу стратегії європейської інтеграції України потрібно покласти не “стратегію модернізації навздогін”, що передбачає набуття менш розвиненими суспільствами низки рис, характерних для більш розвинених індустріальних суспільств, а “стратегію випереджувального розвитку”, що спрямована на органічну модернізацію, тобто адаптацію західної модернізації до власної національної культури та потреб суспільного розвитку в умовах переходу людства від індустріальної (матеріальної) до інформаційної (духовної) цивілізації. Така стратегія може бути обґрунтована за допомогою вчення В. Вернадського про ноосферу як наступну стадію розвитку біосфери, на якій можлива вища ступінь інтеграції всіх форм життя завдяки творчій діяльності людини, що буде базуватись на осмисленому використанні закономірностей розвитку природних, суспільних і духовних процесів. Ця стратегія зміщує основний акцент із розвитку матеріального виробництва на розвиток виробництва послуг, інформації, ідей. Йдеться не про заперечення, а про поглиблення трансформаційних процесів через пізнання сутності та

фундаментальних властивостей людини, суспільства і природи. Мета цієї національної стратегії – перетворення України у державу, яка творить інновації, не тільки технологічні, а й духовно-гуманістичні.

В основу “стратегії випереджувального розвитку” покладено українську національну ідею, яку І. Пасько та Я. Пасько трактують як ідею випереджального розвитку української культури [6]. Цю ідею підхопили українські політики, зокрема виборчий штаб Є. Марчука під час президентської виборчої кампанії 1999 р. на її основі розробив стратегію України. При розробці “стратегії випереджального розвитку” враховувався досвід інших країн. Це передусім стратегія створення науково-технічної зони в США – Велес (“Силіконової Долини”), де здійснюється 20 % світового виробництва обчислювальної техніки, а також стратегія інформатизації, яку доволі успішно здійснював уряд Індії.

Формуючи стратегію національного розвитку, треба враховувати спрямованість цивілізаційного процесу в постіндустріальну епоху, що визначається зростанням ролі гуманітарної сфери, високих інформаційних технологій, постіндустріальних принципів суспільного розвитку, підвищенням ролі інтелектуального капіталу та менеджменту, соціальних і гуманітарних чинників економічного прогресу, що зорієнтовані не лише на економічне зростання, а й на справедливий розподіл результатів праці в суспільстві та самореалізацію особистості. Тому оптимальною для України є саме “стратегія випереджального розвитку”, яка визначає для неї критичну точку суспільного розвитку – перехід до інформаційного (духовного) суспільства, економіка якого базується на комплексній автоматизації та комп’ютеризації (інформатизації) виробництва, де основним багатством суспільства стає інформація, а провідне становище в суспільстві займе інтелігенція. Такий перехід зумовлений тим, що на сьогодні вартість інтелектуального продукту в міжнародному економічному обміні зрівнялась з вартістю товарної маси, а видатки на інформацію становлять три чверті доданої вартості сучасної продукції [7]. Тому економіка майбутнього базуватиметься переважно на інформації, а інформація стане головним ресурсом, який домінуватиме, відтісняючи на другий план сировину та промислове виробництво. Папа Іоан Павло II наголошує: “Якщо колись вирішальним фактором виробництва була земля, а пізніше – капітал, який сприймався як сукупність знарядь праці, то нині все більшою мірою вирішальним фактором стає сама людина, тобто її здатність до пізнання, яке виявляється через наукове знання, її здатність до солідарності, її здатність вгадувати і задовольняти потреби іншого” [8]. Отже, найбільшим багатством стає сама людина, її освітній та культурний рівень розвитку. Таким чином, виникнуть необхідні передумови для втілення в життя етико-гуманістичного ідеалу української національної ідеї.

Для досягнення цієї мети “стратегія випереджального розвитку” як основа європейської інтеграції України передбачатиме формування сучасних соціополісів, що представлятимуть собою структуру пріоритетного розвитку нового типу, в яких концентрується найбільш ефективно працюючий потенціал суспільства: економічний, соціальний, гуманітарний, куди б органічно входили освіта, технологія, виробництво та інвестиції. “Соціополіс – це територія або організаційна структура, що працює в принципово новій соціалізованій економіці, має особливий правовий статус, поєднує у собі всі економічні переваги вільної економічної зони інтелектуального типу з комплексною стратегією випереджувального гуманітарного і соціального розвитку” [9]. В соціополісах на базі організації сучасної

високоєфективної індустрії інформаційних технологій та ефективною соціальною організацією гуманітарний потенціал нації концентрується та трансформується в інтелектуальний капітал, що орієнтований на міжнародні ринки та забезпечення потреб вітчизняного споживача. Соціополіси є місцем, де на основі фундаментальних і прикладних досліджень в найкоротші терміни відкриття доводяться до рівня технології і впроваджуються у виробничий процес. В соціополісах запроваджуватиметься система безперервної освіти з поєднанням розвитку фізичної та психічної сили, розвитку особистості як члена соціуму, наукового та фахового розвитку, духовного зростання, що базується на глибинних національних духовних коренях народу. У цьому розумінні соціополіси можуть стати ефективним засобом українізації суспільства, передусім українських міст і її еліти, де використовується продумана система заохочень розвитку української культури, створюються умови для утвердження престижності феномена українськості як синоніму всього сучасного і прогресивного, що є в країні і в світі. Основним пріоритетом національної освіти та виховання повинен стати саме духовний розвиток особистості, її етичних якостей на засадах християнської духовності. “У протилежному випадку, – наголошує Є. Марчук, – зміст накопичених багатств губиться і цей процес може стати соціально небезпечним. Як влучно висловився французький філософ І. Монтень: “Тому, хто не опанував науки добра, всяка інша наука тільки шкодить” [10].

Створення структур випереджального розвитку, трансформації у духовній та економічній сфері стануть необхідною основою для стратегії випереджального політичного, гуманітарного і соціального розвитку, що передбачає здійснення системних трансформацій українського суспільства та побудову суспільної моделі на засадах християнства і демократії, що є втіленням у життя національного ідеалу українського народу. На цій основі власне і потрібно формувати стратегію європейської інтеграції України, ставити перед собою більш складні завдання, які ставить перед нею Захід, і лише на цій основі вона може розраховувати на поширення євроінтеграційних процесів на Схід та своє членство в Європейському Союзі.

Зокрема, реалізація стратегії випереджального розвитку передбачатиме забезпечення щорічних темпів зростання ВВП в Україні на рівні не нижче 6 – 7%, що має бути у 1,5 – 2 рази вищі, аніж загалом у країнах ЄС. Це сприятиме зменшенню розриву в обсягах ВВП на душу населення між Україною та державами-членами ЄС. Стратегія випереджувального розвитку орієнтує на запровадження інноваційної моделі структурної перебудови та зростання, з метою підвищення конкурентоспроможності української продукції, утвердження України як високотехнологічної держави. У соціальній сфері першочерговим пріоритетом є скорочення розриву в рівні та якості життєвих стандартів із країнами ЄС, утвердження й зростання політичної ваги середнього класу, який є основою політичної стабільності та демократизації суспільства, а також забезпечення соціальної справедливості, значного обмеження загрозової диференціації доходів населення та подолання бідності. Лише на цій основі можна реально говорити про вступ України до Європейського Союзу. Більше того, за таких умов Україна може стати справжнім лідером та локомотивом європейських інтеграційних процесів, поширенням їх далі на Схід, а також чинником позитивних трансформацій у самому ЄС.

Отже, соціально-економічні аспекти стратегії європейської інтеграції визначають значною мірою успіх її реалізації. З огляду на соціально-економічні аспекти, “стратегія модернізації навздогін” є неприйнятною для України. Відповідно до умов постіндустріального суспільства оптимальною є стратегія випереджувального розвитку. Стрижнем цієї стратегії повинна стати українська національна ідея.

Література

1. Попович М. Український шлях до об'єднаної Європи / М. Попович // *І* [Текст]. — 2001. — №22. — С. 19—35.
2. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002 – 2011 роки [Електронний ресурс] : послання Президента України до Верховної Ради України. — Режим доступу : http://www.president.gov.ua/officdocuments/officmessages/88757481_mode_print.html.
3. Дашкевич Я. Макроекономічна соціоніка / Я. Дашкевич, Я. Дубров, Л. Рібун, П. Письменний // *Національні інтереси* [Текст]. — 2002. — № 6. — С. 9—20.
4. Марчук Є. Соціополіс — модель майбутнього суспільства / Є. Марчук // *Національні інтереси* [Текст]. — 2001. — № 4/5. — С. 105—114.
5. Там само. — С. 105—114.
6. Пасько І. Громадянське суспільство і національна ідея. (Україна на тлі європейських процесів. Компаративні нариси) [Текст] / І. Пасько, Я. Пасько. — Донецьк : ЦГО НАН України ; УКЦентр, 1999. — 184 с.
7. Марчук Є. Соціополіс – модель майбутнього суспільства... — С. 105—114.
8. Енцикліка “Сотий рік” // Церква і соціальні проблеми. Енцикліка “Сотий рік”. Міжнародна наукова конференція [Текст] / ред. кол. : О. Музичка, В. Бадяк, Д. Кравич, В. Кучерявий та ін. — Львів : Вид-во львівського поліграфічного технікуму, 1993. — С. 443—515.
9. Марчук Є. Соціополіс — модель майбутнього суспільства... — С. 105—114.
10. Там само. — С. 105—114.

V. Pasichnyk

SOCIAL AND ECONOMIC COMPONENT OF EUROPEAN INTEGRATION STRATEGY OF UKRAINE

Social and economic aspects of European integration are investigated. Problems of Ukraine's European integration strategy formation in conditions of post-industrial epoch are analyzed. The necessity of Ukraine's European integration strategy formation on the basis of outgoing development strategy, which has to be based on the Ukrainian national idea, is grounded.

Key words: social and economic development, European integration, Ukraine's strategy, Ukrainian national idea.